

Intellectuam animam separari posse, sicut immortale à corruptibili. Separabile uero, eam animi partem, hic demonstrat, quam ipse intellectum potentia nominat, quæ possibilem communius dicimus. Quare multo magis necesse est intellectum actum, quem multi agerem dicunt, separabilem esse, res enim omnis per actum id est quod est, non per potentiam, quod si duæ animi partes actus et potentia separabiles ex operatione possibilis intellectus demonstratur. Quis dubitabit totum animum, separabilem atque immortalem esse secundum ipsum? Quid illud, quale est, quæ breue, quæ uerum. Tunc ipse se quoque ipsum inquit potest intelligere. Quod autem se ipsum percipit, id in seipsum conuertitur, quod in se ipsum conuertitur, id in materiale atque inextensum est, extensum conuertitur in se ipsum non potest, nec totum in toto, et quælibet pars in quælibet conuertatur atque ita non sit extensum, quod extensum est, sitque uera contradictio. Quare cum animus sit separabilis à corpore secundum Aristotelem, immortalis quoque necessario est.

Aristotelis de animi natura sententia latius explanatur.

Sed prosequamur sententiam de animo suam altius, uel, quia pauci aut potius nulli, mentem eius, in hac re perspexisse uidentur (omnes penè non illius sensum scrutantur sed adoptionem propriam trahere conantur) uel quia perutile, ut re ipsa uidebitur, erit, tantam rem non præterire silentio. Hinc enim separata

rum omnium substantiarum, quas alii intelligentias, alii
communione angelos nuncupant, prout hac in vi-
ta possibile est, subintelligetur, hinc intellectus stas
tus, quodammodo cognoscetur, hinc denique gradu sa-
cto, soli creatori omnium vera simplicitas in esse per-
spicietur, nam quoniam animus separatus iam à corpo-
re ultima intelligentiarum est, necesse est per cognitionem
ipsius, ad superiora conscendere, Vegetatiuam igitur
naturam, et sentiuiam Aristoteles mortalem opinatur,
solam uero intellectuam immortalem esse demonstrat,
cuius essentiales partes duas esse asserit. Intellectum po-
tentia, et intellectum actu, nam quoniam semper su-
periorum, tanquam imagines sunt, à sensu carentibus
corporibus, ad uegetantia peruenitur, ab his ad sensum,
à sensu ad rationem, sic à compositione corporum, com-
positio separatarum substantiarum, percipitur. Omnia
enim composita sunt præter primum, nam quoniam es-
sentialiter differunt à primo, cum esse primi nullam ha-
beat compositionem, erunt necessario cætera omnia es-
sentialiter composita. Quare sicut corpora ex materia
et forma essentialiter componuntur, sic erit similis que-
dam intelligentiarum compositio. Unde sicut essentia-
les partes corporum materiam ac formam, nominauit,
sic essentiales partes intelligentiarum, intellectum potè-
tia, et intellectum actu nuncupauit, non enim uult es-
se in illis materiam et formam, sed proportionales par-
tes intellectualibus substantiis congruas. Et quoniam in
materia corporali potentiam in esse uidebat et in forma
actu, intellectum potentia et intellectum actu, essen-

tiales separatarum substantiarum partes appellavit, eisdem enim nominibus omnium intelligentiarum, cōponentes partes denominandæ desunt, sicut & omnium corporum partes materia & forma dicuntur, & sicut nobilior & uilior, adeo inter diuersorū corporū materia cernitur, ut alterius atq; alterius generis esse uideatur, & forma similiter, sic in intellectuāli quoq; mundo esse credendum, nam in sensu carētibus corporibus magnam, esse differentiā quis non uiderit? quippe alia saxorum, alia gemmarum materia est, & forma eodē modo correspondens, uiliores enim sunt utreq; partes in saxis, nobiliores in gemmis, id ipsum in plātis & in animalibus cōspicere licet. Quod si quis hæc inferiora corpora, celestibus cōferat, quamuis & i illis materia & forma corporea insit, tam magna, tamen huius inferioris naturæ ad illam superiorem differentia est, ut uix dici possit. Unde quantum inter formas quoq; intersit, excogitare aut saltem imaginari possumus. Intellectus ergo potētia & intellectus actu, intelligentiarū partes dicuntur, eæ in animo qui extrema infimāq; intelligentia est, uiliores sunt, si ad partes superioris intelligentiæ conferuntur, & illius similiter, si ad altiora cōparantur, multas enim intelligentiarū species esse, quas genere sic appellamus, tum ab ipso Aristotele, tum maxime à diuinis scripturis didicimus. Sed ipse numero motuum, numerum earum in methaphýsicis rimatur, nulla enim alia humanitus ratio & uia excogitari potest. Verum hæc, ita se habere secundum Aristotelem uerbis ipsius primum ostendemus, deinde pauca eorū

quæ hinc consequuntur, quæq; utilia legentibus iudicabimus, in lucem proferemus. In metaphysicis igitur solum, primum principium, enthelechiam esse, purum actum, aperte asserit & ubi unum esse cælum, idest mundum & totum uniuersum, hæc enim una significatio nominis huius est, ut in octauo primi de cælo ipse distinxit capitulo. Vbi ergo unum esse mundum in metaphysicis astruit, per unitatem id primi principii facit, si enim multi essent inquit specie, specie solū unū esset primū principium, numero aut multa, sed quæcūq; numero multa sunt, materiam habent, primum uero non habet materiam, enthelechia enim, est. Vnum ergo & rōne & numero, materiam hic non corporeā, sed proportionalem idest, potentia intellectum, intelligit, ideo statim intulit, enthelechia enim est, nulla igitur in primo potentia est, Quare, unum & ratione hoc est natura, & numero est, si ergo primum solummodo non habet materiam, nec multa esse prima possunt. Patet cætera omnia præter primum materiam habere sibi proportionalem, secundum ipsum, præterea, intelligentias, quas etiam motores orbium, appellat, numerosas facit, nec differt si singulas singulis motoribus naturas attribueris, nihil enim id modo ad rem, sed cum numerosi sint, nullus ipso forma primum simpliciter est, Quare si solum primū materiam non habet, motores omnes certe materiam habebunt, sed corpoream habere nō possunt, quia ipsi corpora nō sunt. Intelligibilis ergo & sibi proportionalem, hanc intellectum potentia nominat, sed potentia sine actu nihil quodammodo est.

Motores autem actu motores sunt, compositi ergo sunt ex actu & potentia. Ad huc motus ois actus est eius quod in potentia est, inquantū huius, & mobilia ergo in potentia quodammodo sunt, motores aut mobilibus proportionantur, quare potentia quoq; in illis quedam inest, ex intellectu igitur potentia, & ex intellectu actu compositi sunt per Aristotelem, sic enī potentiā & actū illorum appellat ut diximus. Sed ut omnē ambiguitatem, tollamus, uerba ipsius quæ in tertio de anima scribit hic ponamus. Verum quoniam inquit in omni natura, est aliquid unicuiq; generi materia, id autem est quod potentia est illa omnia, aliud uero causa & efficiens, eo q; omnia facit, sicut ars ad materiam passa est, necesse est in animo quoq; has esse, differentias, & est hic quidem, huiusmodi intellectus, eo q; omnia sit, ille autem, eo q; omnia facit, ut quidam habitus, ueluti lumen, nam & lumen eos qui potentia colores sunt, quod animo actu colores facit, & hic intellectus separabili immixtus, & impassibilis est, cū secundum substantiam actus sit, nam semper honorabilius est quod agit, q; quod patitur, & principū q; materia, & paulo post, cum uero separatus fuerit, id solum est quod est, & id solum immortale, atq; perpetuum est, non recordamur autem quoniam id quidem impassibile est, passiuus uero intellectus corruptibilis, quo sine nihil intelligit. Diligenter animaduertendum est, quod in antecedentibus, intellectum potentia (de ipso enī primum egit) immixtum, impassibilem, ac separabilem demonstrauit, Ex quibus sequitur substantiam ipsum esse nō accidens,

cidens, & inextinguibilem, atq; immortalē, potētia
igitur intellectu, quid sit, quantum fieri potest, expla-
nato hoc medio, intellectum actu requirit, an sit, &
quod est opus eius. In omni enim natura inquit, aliud
est sicut materia, aliud sicut forma, scilicet aliud est
quod omnia non simpliciter, sed quæ ad eandem natu-
ram pertinet, sit. Et hoc est quod ait, unicuiq; generi
materia proportionalis videlicet actui, aliud quod oīa
similiter facit, quoniam ergo inquit sic est in omni na-
tura, in omni re subsistēti, scilicet atq; composita, nihil
enim hinc excipit præter primū, necesse est in animo
quoq; esse differentias & esse principiū eius, aliud quod
omnia facit, uerum ne quis corporeā inesse animis ma-
teriam, & formam simpliciter putet, ideo de actu in-
tellectu statim dixit, ut quidam habitus ueluti lumen,
nam & lumen eos qui potentia colores sunt, quodāmo-
do actu colores facit. Potentia enim colores speciebus
in passiuo intellectu, hoc est in phantasia uel cogitatio-
ne, reconditis, cōtulit. Lumen uero actu intellectui, nō
est enim formale principium, idem materiali, sed cōpo-
sitione utriusq; unum sit. Quare similitudine hac usus
est, non ut compositionem animæ ostenderet, sed ipsius
intellectus actu naturam patefaceret. Unum illud etiā
quodammodo subaperitur. Lumen enim & colores po-
tentia redacti in unum, cōpositum quiddam facere uir-
dentur, sed lumen & quasi separatim, ac non permix-
tum coloribus cernitur per se, & quasi p̄mixtum illis,
actu eos facit. Unde nonnullos deceptos fuisse contem-
derim, ut intellectum agentem, sic enim ipsi n̄mināt,

K

non separabilem sicut Aristoteles, sed semper separatim
crediderint, neque ut partem essentialem animi, sed sepa-
ratim ab intellectu possibili, et tamen illuminantem
ipsum predicare non erubuerint. Ignorarunt certe si-
militudinem inueniri posse nullam, quae omni ex par-
te rei congruat cui confertur, quod si etiam fieri posset;
non tamen ad omnia, sed ad unum aliquid, uel pauca de-
claranda dicitur. Quare uide dum ad quid hic Aristo-
teles tali similitudine usus est. Dicimus ergo non ad co-
positionem animi declarandam, sed praecipue ut facilius
quid sit intellectus actu subaperiatur et simul melius
pateat, quid sit intellectus potentia. Quod ut apertius,
quoad ei facere possumus, fiat, principio illud tenendum
est. Quod intellectus apud ipsum multipliciter dicitur
pro ipso hominis animo. Intellectum enim pro anima
intellectiva plerumque ponit, pro partibus essentialibus
animi, quas intellectum actu, et intellectum potentia,
ut diximus, nominat. Pro uirtute intelligendi, quas ra-
tionem duas, subiecto idem esse necesse est. Has eisdem no-
minibus appellat quibus et partes essentialis unde pro-
grediuntur et quibus proportionantur, pro operatione
ipsarum uirtutum, sicut quando dicit, Intellectus uero
non omnis, sed qui est ipsius quid est, secundum ipsum
quid erat esse, is uerus est quod facit. Tunc coactus, quia
rebus abstrusis, et remotis a sensu, uocabula non sunt in-
posita, tum ratione, eadem enim quantum ad potentiam
et actum pertinet operationum ad uirtutes proportio
est et uirtutum ad partes animi essentialis, quae utraque
substantiae sunt, ex quibus animus componitur. Haec pa-

sent primo à conditionibus, siue proprietatibus quæ
utriq; attribuit, deinde à processu docēdi, tertio quod
alterum ad alterum, ut formam ad materiam se habere
asserit. Quarto quod alterum principiū patiens, Alter
rum agēs esse ait, ab attributis, quia uterq; intellectus,
immixtus, incorporeus, simplex, separabilis esse ostēdi
tur, quæ primo & per se substantiis cōueniunt Quali
tati uero atq; uirtutibus non primo, qui enī poterit qua
litas p se primo separabilis esse à corpore? Id ipsum eti
am patet à processu docēdi, nam incipiēs de utroq;
intellectu tractare, primum de substantiis, deinde de
uirtutibus ac operationibus docet, de potentia enim in
tellectu dicit, impassibile igitur eē oportet, specieiq; susce
ptiuum, & tale potentia, sed non illud. Cæteraq; huius
modi, cumiq; de intellectu potentia qui est substātia di
xerit, de uirtute eius incipit his uerbis disserre. Quæ
ergo animæ intellectus appellatur, dico autem intel
lectum quo ratiocinatur atq; existimat anima, nihil eor
um quæ sunt, actu est, antequā intelligat, quo circa
nec rationabile est corpori esse ipsum permixtum, fieret
nāq; qualis quidā aut calidus, aut frigidus, organūq;
sibi esset, ueluti & in sensitua, nunc autem nullum est;
Quibus uerbis dilucide ostēdit, alium esse illum intel
lectū, de quo hucusq; uerba fecit, aliū hūc, & utrūq;
potētia & illū quidē substātiā eē, hūc uero qualitātē,
& illius substātiæ uirtutē idipsis rōnibus, liquidū facit,
illū enī quoniā substantia est, eo q oia intelligit, imix
tum esse cōcludebat. Hunc cum uis quædam sit, ideo
immixtum esse ait, quia si esset mixtus, foret qualis quæ

K . ii

dam calidus scilicet, aut frigidus, manifestum autem est, quia & omnia intelligere, non uirtuti qua intelligimus, sed substantie quae intelligit, cōuenit, & calidū, aut frigidum fieri substantie, quae est ut forma, & actus etiam corpori permixtae, nō cōgruit, nec potentiae quae est sicut materia similiter, nisi ratione compositi, uirtuti autem organicae necessario congruit. Quapropter nūquā quaesuit an esset organum intellectui qui est substantia, de quo prius agit. Sed cum de intellectu, quae est uis quaedam differere cepit, quoniā uirtus organo plerumq; utitur, ideo necesse fuit aperte demonstrare nō esse organum huic uirtuti, qua intellectus ratiocinatur; ita secundum Aristotlem, duplex est intellectus potentia, alius substantia & pars essentialis animi, ueluti materia, alius uis quaedam, & uirtus ipsius, qua intelligit; aliud enim est quod, aliud quo, & substantia quidē est, quae intelligit, uirtus autem, qua ratiocinatur, atq; intelligit. Similiter de intellectu actu incipiens dicere, de parte animorum essentiali, quae substantia est agit, quod singulis penē uerbis percipitur usq; ad locum illum, indiuisibilem igitur intellectus, hinc de operatione simul atq; uirtute ipsius exponere incipit. Tertio alterum animi quasi materiam appellat, alterū causam, & efficiētē, forma enim causa efficiēs & finalis ipsius materiae est, esse namq; actuale, materia per ipsam habet, & ad ipsam ordinatur, ac ideo re mū, ratione diuersa, forma, efficiens & finis in rebus naturalibus sunt, sicut in secundo phýsicorū dicitur, sed illud hanc quaestionem, utrum scilicet sic ipse, sicut nos dicere

mus senserit, non quaestionem facit. Quoniam inquit
in omni natura subsistente scilicet, substantiaque composita,
aliud est materia, aliud causa efficiens idest forma, neces-
se est in animo quoque has esse differentias, materiam uero
et formam, nulla in re praeter substantiam corpoream
(a manifestioribus enim arguitur) esse nobis patet, et
sunt partes essentielles corporeae substantiae, quare haec
differentiae, materia uidelicet et forma, in animo quoque
sunt, ut partes essentielles proportionaliter, scilicet et si-
cut generi animorum conuenit. Est igitur in animo secundum
ipsum, pars essentialis, quae sicut materia omnia in eo
genere fit, et pars essentialis sicuti forma, quae omnia
facit, haec ipsius uerba sunt, sic ipse quod de his sensit,
ante oculos posuit, et aliquis non ita ipsum sensisse gar-
rire audebit? quid cum immixtum, separabilem, impas-
sibilemque secundum substantiam, intellectum, actu, osten-
dere uoluit, nonne a minori sic arguit? Nam semper in-
quit, honorabilius est quod agit, quam quod patitur, et
principium quam materia, sed immixtum, incorporeum, se-
parabilem, impassibilemque secundum materiam poten-
tia intellectum affirmauimus, ergo multo magis intel-
lectus, actu immixtus, separabilis, atque impassibilis
est, et ab attributis igitur utriusque intellectui, et a pro-
cessu docendi suo, et quod alterum principium ani-
mi passiuum, alterum actiuum esse ait, et expressius a
comparatione, quia inuestigato intellectu potentia, et
quasi animorum materia posita, hinc necessario conser-
qui ait, ut intellectum actu quasi formam, et causam
efficientem, atque finalem esse credamus, ab his omni-

K iii

bus manifestum est ex intellectu potentia et intellectu actu, sicut ex partibus essentialibus, humanum animum esse compositum.

Quod patiens atque agens principium similiter in animo, sicut in corporibus.

Verum quoniam, alterum patiens alterum agens principium, tam in animo, quam in corporibus est, non erit ab re breuiter, quomodo, id in corporibus se habeat aperire, ut hinc quomodo fiat in animo conicere possimus, herbam igitur aliquam ex uirtute seminali produci animo subiiciamus, uidebimus enim quod uirtus seminalis, a forma per corruptionem prodiens, materiam communem cum qualitatibus suis attrahit, in quam ad se attractam sic agit, ut qualitatibus eius in idoneas, accomodate, proprieque materie permutatis, eadem specie forma, unde per corruptionem uirtus prodiit, non in tempore, sed in temporis momento, in accomodatam iam sibi materiam inducitur. Hæc uia in essentialibus animi partibus non est, de foris enim et non de potentia materie uenit, ut paulo post explicabitur. In uirtutibus uero actu et potentie proportioatis, similis quedam ratio esse percipitur. Nam quoniam sensibiles species in fantasia positæ non sunt actu intelligibiles, sicut omnia sensus obiecta, actu sensibilia sunt, quia non est opus ut aliud aliquid, sibi adueniat, nisi sensus percipiens. Idcirco intellectus actu, quasi uirtus seminalis abstrahendo a conditionibus materie, et hic et nunc, facit ut phantasmata, sed ut species intelligibiles, a phantasmatibus, per abstractionem factæ, et sic formant potest